

En toen waren er zeventien

Opgroeien tussen negen broers en zeven zussen. Hoe doe je dat?

Colofon

ISBN: 978 94 6365 310 7

1e druk 2021

© 2021, Elly Hermsen-Noordover

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

En toen waren er zeventien

Opgroeien tussen negen broers en zeven zussen.

Hoe doe je dat?

Elly Hermsen-Noordover

Voor mijn broers en zussen

Voorwoord, verteld door Ria

Er zijn mensen die leven hun leven zonder noemenswaardige hobbels. Vanaf hun geboorte gaat eigenlijk alles van een leien dakje. Ze groeien op, ze gaan naar school, ze trouwen en krijgen kinderen. De jaren gaan voorbij en alles verloopt voorspoedig. Je zou dat natuurlijk een gelukkig leven kunnen noemen, maar misschien is zo'n leven soms ook een beetje saai. Ik kan je nu alvast vertellen dat mijn leven allesbehalve saai was. Het was verre van dat en dat gevoel stamt al vanuit de tijd dat ik mijn allereerste herinneringen heb. Er gebeurde altijd van alles en nog wat en er waren tijden dat ik volledig in de 'overleveringsstand' stond om überhaupt enigszins te kunnen functioneren. "Je zou er een boek over kunnen schrijven", werd er weleens tegen mij gezegd. Nou, dat heb ik dus gedaan. Aangezien ik zelf niet zo'n schrijver ben, deed ik dat met de hulp van een van mijn zeven zussen. Ik vertelde en zij zat met haar laptop op schoot, tikte alles in en werkte dat thuis verder uit. We zijn er in 2017 mee begonnen. Het duurde even voor er een beetje lijn in kwam. We probeerden maandelijks bij elkaar te komen voor weer een nieuwe update, maar dat lukte niet altijd. Zeker niet in het jaar 2020, toen we vanaf half maart in de coronastand gingen. Toch werden er elke keer weer nieuwe stukjes aan mijn levensverhaal toegevoegd.

Op een gegeven moment zijn we er ook een paar andere broers en zussen bij gaan betrekken. We lieten hen in eerste instantie zelf aan het woord, maar om hun herinneringen beter aan te laten sluiten op mijn verhaal, herschreven we het soms een beetje. Het moest natuurlijk wel passen in het verhaal zoals ik het mij kon herinneren.

Er staan ook wat herinneringen in die van een tante komen, een zus van mijn moeder. Dat gaat over gebeurtenissen die nog ver voor mijn geboorte plaatsvonden, uit de periode dat mijn oma (die noemden we opoe) en opa begonnen aan hun gezinnetje in 1915 en hoe opoe moest overleven na zijn veel te vroege overlijden in 1931.

In 2020 kwamen we in contact met een oud buurjongen van mijn ouders. Hij woonde vanaf eind 1938 tot een paar maanden voor mijn geboorte vlak naast ons. In het najaar van 1942 verhuisden mijn ouders met drie kleine kinderen naar een grotere woning. Mijn moeder was op dat moment hoogzwanger van mij. Omdat die buurjongen in 1930 is geboren, weet hij zich aanmerkelijk meer te herinneren uit de oorlogsperiode dan ikzelf, of mijn oudste broer.

Mijn oudste zus Tini en mijn een na oudste broer Kees, waren op het moment dat we met dit boek zijn gestart al overleden. Tini in 2003 en Kees in 2011. We hebben hen er dus helaas niet meer bij kunnen betrekken, maar ik wist gelukkig zelf nog wel het een en ander uit hun jeugd.

En hier is dan het resultaat. Een boek over mijn leven, waarvan het grootste deel gaat over de jaren dat ik nog bij mijn ouders thuis woonde.

Om mijn verhaal niet direct af te sluiten op het moment dat ik het ouderlijk huis verlaat, is er een deel toegevoegd dat gaat over de jaren daarna, vanaf dat ik samen met mijn man en ons eerste kindje ons eigen huis betrek. In deel 4 maak ik nog een paar grote sprongen in de tijd, naar gebeurtenissen die voor mij van grote betekenis zijn geweest.

Veel plezier met het lezen van dit boek.

*Deze foto is gemaakt in het voorjaar van 1955.
Ik sta hier met mijn zus Elly, de schrijfster van dit boek, in mijn armen.*

Deel 1

Ik ben geboren op 20 november 1942 en zag als vierde kind van een doorsnee, katholiek arbeidersgezin het levenslicht. Mijn ouders trouwden op 3 augustus 1938 en kregen op 3 januari 1939 hun eerste kindje. Een meisje dat ze Tini noemden.

Al snel, in 1940 en in 1941, kwamen daar twee jongens achteraan en weer een jaar later werd ik geboren. Met mij erbij was het evenwicht hersteld, twee meisjes en twee jongens. De Tweede Wereldoorlog was op dat moment al ruim twee jaar aan de gang.

Maar laten we eerst nog een stukje teruggaan in de tijd

De moeder van mijn moeder, wij noemden haar opoe, werd geboren op 16 april 1890, in Rijpwetering, een klein plaatsje in Zuid-Holland. Ze trouwde in 1915 en verhuisde met haar kersverse echtgenoot, onze opa, naar Alkemade, een klein dorpje niet ver van haar geboorteplaats. In het eerste jaar na hun trouwen werd de eerste baby geboren en weer een jaar later de tweede. Mijn moeder was hun derde kindje (Theodora Wilhelmina, ze noemden haar Dora). Zij werd geboren op 24 februari 1919.

Onze opa was een boerenarbeider, maar werkte soms ook als timmerman. Als hij ergens anders een dubbeltje meer kon verdienen, ging hij daar zo snel mogelijk aan de gang. Dat bleef hij ook doen nadat hij met opoe getrouwd was. Soms moesten ze daarvoor hun hele boeltje bij elkaar rapen en met de kinderen verhuizen om dichterbij zijn werk te gaan wonen. Opa maakte altijd lange dagen en dan was het geen op-

tie om een uur, of nog langer, onderweg naar huis te zijn. Zo zijn ze een keer halsoverkop naar Leiden verhuisd. Omdat de oudste kinderen al drie en vier jaar oud waren, moesten die daar ook naar school. Ze hebben een jaar in Leiden gewoond voor ze weer teruggingen naar Rijpwetering.

Het huis in Rijpwetering stond een behoorlijk eind buiten het dorp, midden in het boerenland, maar wel weer dicht bij zijn werk. Het was voor de kinderen altijd een heel eind lopen naar de kerk en naar school. In die tijd moest mijn moeder met haar broertjes en zusjes al om half acht de deur uit. Ze hadden dan nog niets gegeten, want ze gingen eerst met elkaar naar de kerk en als je al wat gegeten had mocht je niet ter communie. Dat was bijna een doodzonde was hen altijd verteld. Ze mochten hun brood pas opeten als ze op school waren. Het was een heel stuk wandelen langs de dijk. In de zomer ging dat nog wel, want er was afleiding en je liep er nooit alleen. In de winter was dat een heel ander verhaal. Het was dan nog donker en op het eerste stuk was geen verlichting. Ze kwamen vaak met bijna bevroren handen in de kerk aan en daar was het ook niet warm. Gelukkig werkte er een tante (een zus van opoe) als huishoudster in de pastorie. Ze haalde de kleintjes soms naar 'haar' keuken en dan mochten ze na de lange wandeling door de barre koude hun handen bij het fornuis warmen.

Er werd in die tijd op school heel duidelijk onderscheid gemaakt tussen arme kinderen en rijkelui-kindern. Arme kinderen zaten achterin, die kwamen nooit aan de beurt als ze hun vinger opstaken. Ze mochten nooit iets uitdelen of voorlezen. Toch vond mijn moeder het erg leuk op school en ze was op de lagere school een goede leerling. Ze deed altijd heel goed haar best om mooie cijfers te halen. Voor rekenen en lezen kreeg ze bijna altijd een 9 en voor schrijven meestal

een 8. In die tijd kreeg je ook cijfers voor gedrag en vlijt. Hoe je je in de klas gedroeg was bijna net zo belangrijk als de leervakken, want op je rapport was te zien of je goed luisterde en of je je best deed. Mijn moeder kreeg ook daar altijd een 8 of een 9 voor. Op het schoolrapport werd zelfs vermeld of er geoorloofd of ongeoorloofd schoolverzuim was.

*Mijn moeder staat hier links op de foto bij haar vader,
met twee oudere zussen, een broertje en haar moeder.*

Voor kinderen uit de arbeidersgezinnen, zoals het gezin waar mijn moeder uit kwam, was het in die tijd heel normaal dat ze tijdens het schooljaar regelmatig thuisbleven om hun ouders te helpen met schoonmaken, of om op hun jongere broertjes en zusjes passen. Ook mijn moeder moest af en toe thuisblijven en helpen, dus dat zag je terug in het aantal schoolverzuimen op haar rapport.

Vanaf het moment dat mijn moeder nog maar een heel klein

meisje was, had ze al veel wensen en dromen. Ze wilde het liefst zo snel mogelijk op eigen benen staan. Zo jong als ze was, zag ze de armoede om zich heen en ze wilde dat ontvluchten. In ieder geval wilde ze later bereiken dat ze helemaal onafhankelijk zou zijn en niet, zoals een aantal mensen in het dorp, haar hand op hoofde te houden. Dat was haar grote droom, maar ze besepte als jong meisje wel degelijk dat ze daarvoor goed haar best zou moeten doen op school en daarna ook heel hard zou moeten werken.

1926 ... donkere wolken ...

Toen mijn moeder zeven jaar oud was, werd haar vader ernstig ziek. Opoe ging verschillende keren met hem mee naar het ziekenhuis. Op een keer was het echter zo ernstig met hem gesteld, dat hij daar direct moest blijven en ze kwam alleen naar huis terug. Daarna kwam er een lange periode dat hij wekelijks naar het ziekenhuis moest om te worden bestraald. Dan mocht hij daarna wel weer met haar mee naar huis, maar dan was hij nog zieker dan daarvoor.

Vanaf die tijd werkte hij niet meer, daar was hij te ziek voor en dat betekende voor het gezin, met zeven kinderen, dat er nog minder eten op de plank kwam. In die tijd kwam je niet in de bijstand. Nee, je leefde dan van de armen. Zo noemden ze dat. Voor het hele gezin kregen ze *f* 8,00 per week om van te leven. Daarnaast kregen ze eenmaal per jaar wat kleding van een vereniging met de naam Vincentius. Die vereniging was in het leven geroepen om de armen te ondersteunen. Er kwam dan altijd eerst een rijke boer langs om te kijken of je wel recht had op die hulp. Meestal liet hij opa en opoe weten dat hij niet wist of ze er wel voor in aanmerking kwamen. Opoe verdiende zelf namelijk weleens iets bij. Ze maakte in het voorjaar schoon bij de boeren en ging af en toe

uit bakeren (zorgen voor een kraamvrouw en baby). Gelukkig kregen ze het uiteindelijk toch. Die paar centen waar opoe mee naar huis kwam, was bij lange na niet voldoende om alle monden te vullen, laat staan om alle rekeningen te betalen.

Een grote verandering in het leven van mijn moeder

Opa was op een gegeven moment zo ziek, dat hij alleen nog maar op bed kon liggen. Opoe regelde dat hij vanaf dat moment in een bed in de huiskamer kon liggen. In die kamer zaten ze 's avonds ook met zijn allen te eten en zo was er elke dag een moment dat het hele gezin even bij elkaar was.

In de hoek van de kamer lag een matras voor degene die gedurende de nacht bij hem bleef. Hij kreeg af en toe een bloedspuwing en dan kon degene die bij hem waakte hem direct helpen en alles weer opruimen.

Tot op de laatste avond is hij zo bij zijn gezin gebleven. De kinderen waren er intussen aan gewend dat hun ernstig zieke vader beneden in bed lag en hielden daar rekening mee. Toen na een lange lijdensweg van vijf jaar zijn laatste uur aanbrak, mochten van opoe alleen mijn moeder en een iets ouder zusje erbij blijven. Het oudste zusje was niet thuis. Die werkte al voor dag en nacht bij een boer. De andere vier kinderen werden naar hun overgrootmoeder gestuurd, die vlak om de hoek woonde. Opa was die avond en nacht heel benauwd. Hij overleed uiteindelijk op 10 januari 1931, rond drie uur in de morgen. Hij is maar 37 jaar geworden.

Met behulp van een buurvrouw en een oom heeft opoe hem die nacht zelf gewassen en netjes aangekleed. Afleggen noemden ze dat. Toen de kinderen de volgende morgen naar huis kwamen, lag hij daar netjes opgebaard. De begrafenis

was een paar dagen later en die was sober en triest, zoals je dat kan verwachten bij zo'n arme familie. Er waren een paar dragers voor de kist en direct daarachter liep opoe, omringd door haar zeven kinderen, gevolgd door de rest van de familie en nog wat mensen uit het dorp. Zo liep de rouwstoet de hele dijk af, het lange stuk tot aan de kerk.

De volgende dag ging iedereen weer gewoon naar het werk en de kleintjes gingen naar school. Het leven ging door, alsof er niets was gebeurd.

Opoe bleef berooid achter met zeven kinderen, waarvan de jongste op dat moment zes jaar was en de oudste veertien. Twee jongens en vijf meisjes. Mijn moeder was bijna twaalf jaar oud.

Omdat ze het salaris dat opa verdiende altijd hard nodig hadden voor de hoognodige levensbehoeften van het gezin, was er nooit ruimte geweest om te sparen. Zeker niet omdat hij de laatste vijf jaren tijdens zijn ziekte geen inkomen meer had. Opoe moest vanaf nu helemaal alleen het brood op de plank zien te krijgen. Ze is in haar eigen dorp, maar ook in de dorpen in de nabije omgeving, nog vaker 'uit bakeren' gegaan. Als ze hoorde dat er ergens een baby geboren zou worden, stapte ze op haar fiets om te gaan helpen bij de bevalling. Ze verdiende daarmee net genoeg geld om het hoognodige eten te kunnen kopen. Naast het geld dat ze zelf verdiende, kreeg ze ook een paar gulden van de kerk. Daar kon ze dan af en toe wat kleding van kopen voor de kinderen.

Omdat Opoe heel zuinig was en ze alle kinderen van dat kleine beetje geld toch netjes kon kleden, heeft ze helaas niet lang van de bijdrage van de kerk mogen genieten. Volgens de pastoor kon ze het vast wel met wat minder redden. Vanaf

dat moment was het direct weer over met de kleine extra-tjes die ze van dat geld kon kopen en ze beseftte dat er heel snel naar een andere oplossing moest worden gezocht. De twee oudste kinderen deden hun best om te helpen. De oudste had voor het overlijden van opa al een baantje en ook de één na oudste vond snel werk bij een boer. Daarmee leverden ze een kleine, maar letterlijk broodnodige, bijdrage in het huishouden en zo konden ze net genoeg eten kopen om 's avonds niet met een van de honger rammelende maag naar bed te hoeven.

Voor mijn moeder was naar school gaan al snel geen optie meer. Ook al was er een leerplicht tot dertien jaar, ze hoorde bij de oudere kinderen uit het gezin en moest ook op zoek gaan naar werk. Gelukkig vond ze snel een baantje bij een boer, niet ver van hun huis. Ze moest daar vanaf de eerste dag dat ze daar kwam al hard werken en een van de klussen die ze moest klaren was het schoonmaken van de grote melkbussen. Het werken op zich vond ze geen probleem, ze vond het zelfs leuk, maar die melkbussen schoonmaken, dat was voor zo'n klein, tenger meisje een heel zware klus. Vooral 's winters, als het vroom dat het kraakte, was het geen pretje om naar buiten te moeten. Voor ze het voor elkaar had om alle melkbussen schoon te krijgen, had ze het zo verschrikkelijk koud dat haar hele lijf verkrampte van het rillen. Ze had al snel geen gevoel meer in haar blauw gekleurde handen. Onder haar dunne jas droeg ze een al even dun jurkje en lange, zwarte kousen. Het geld dat ze verdiende was echter voor thuis. Daar mocht je geen warme kleding voor jezelf van kopen, dus ook geen warme, dikke winterjas. Dat het vanaf het moment dat ze ging werken voor haar was afgelopen met school, was dan misschien wel een logisch ge-

volg, maar voor iemand die zo goed kon leren als mijn moeder, was het eigenlijk een kleine ramp. Ze moest haar toekomstdromen stevig bijstellen. Op die jonge leeftijd beseftte ze heel goed dat als je geen diploma's op zak had, je in de toekomst ook niet meer kon rekenen op een goede baan.

Na het overlijden van mijn opa was er in het gezin maar een korte periode van rouw mogelijk. De oudste kinderen zaten midden in de pubertijd, maar ook de jongste kinderen hadden aandacht en begeleiding nodig. De pastoor, die regelmatig op bezoek kwam, zag dat opoe het maar net redde in haar eentje en zocht al een tijdje naar een oplossing. Hij gaf aan dat hij wel iemand wist waar ze mee kon trouwen. Dan zou er weer een man in huis zijn die haar zou kunnen helpen met de opvoeding. Daarnaast zou er ook weer voldoende geld binnenkomen, want die man had een goede baan wist hij te vertellen. Hij woonde wel een kleine honderd kilometer bij opoe vandaan, helemaal in Schagen, maar dat zou toch niet onoverkomelijk zijn? De man was weduwnaar en had net als opoe zeven kinderen. Dat de kerk zich met je privéleven bemoeide, was in die tijd heel normaal. Ze kwamen zelfs langs om te vragen of er wat mis was als er niet snel genoeg na het huwelijk een baby werd geboren. Maar ja, daar was nu zonder man in huis natuurlijk geen sprake van. De pastoor zorgde ervoor dat er een ontmoeting op touw werd gezet en na een korte kennismaking werden er niet veel woorden meer aan vuil gemaakt. Zonder dat er veel ruchtbaarheid aan werd gegeven werd er getrouwd en direct daarna verhuisde het hele gezin naar de nieuwe echtgenoot van opoe, die nu de stiefvader van mijn moeder en haar broers en zussen was.

Ineens waren er geen problemen meer met het betalen van de rekeningen, want deze ‘opa’ werkte bij de spoorwegen en dat werd in die tijd goed betaald. Ze kwamen er echter al snel achter dat hij misschien wel goed in de slappe was zat, maar ook bleek dat hij verschrikkelijk gierig was. De stiefbroertjes en -zusjes hadden allemaal nog een touw in hun onderbroek, terwijl de kinderen van opoe allang gewend waren aan het veel modernere elastiek. Iets van snoep of koek in huis halen was al helemaal uit den boze! Zelfs geen koekkruimels, die ze vroeger weleens bij de kruidenier haalden voor twee cent per zak.

Er waren ook regelmatig knetterende ruzies. Opoe en opa waren allebei stijfkoppen en tijdens zo’n ruzie wilden ze geen van beiden water bij de wijn doen. Na zo’n ruzie kon opa soms dagenlang zijn mond houden en was dan naar de kinderen toe verschrikkelijk chagrijnig. Opoe was dat op een keer zo zat geworden, dat ze de pan met hete aardappels met een keiharde klap op tafel neerzette en riep: “Als je nu je mond niet opendoet, krijg je die hele pan met aardappels over je hoofd!” Iedereen zat natuurlijk helemaal stijf van schrik aan de lange tafel, maar het hielp ... al was het maar voor even. Het duurde meestal niet lang of ze hadden alweer ruzie, wat wederom resulteerde in het langdurige stilzwijgen van opa. Het voordeel daarvan was wel dat het dan in ieder geval weer een tijdje wat rustiger was in huis.

Je zou zeggen dat het samengestelde gezin met veertien kinderen wel compleet was, maar iets meer dan drie jaar na het overlijden van mijn opa, op 27 maart 1934, werd er nog een meisje geboren. Het was en bleef het enige kind

van mijn bijna 44 jaar oude opoe en de nieuwe opa samen. Zo'n kleine zusje was voor mijn moeder en de andere broers en zussen natuurlijk erg leuk en ze wilden niets liever dan dat kleine hummeltje vertroetelen. Hun (stief)vader had iedereen echter streng verboden de kleine hummel te verwennen. Ze mochten zelfs geen babykleertjes kopen om haar af en toe leuk aan te kunnen kleden. Ze hadden dit graag gewild, maar opa was door de komst van de baby niets veranderd. Hij was nog steeds gierig en vond al die moderne kleren met tierelantijntjes en randjes met kant absoluut niet nodig. Kleine Guurtje, zoals ze door ons werd genoemd, droeg als peuter altijd lange, zwarte kousen en hoge zwarte schoentjes. Aangezien de oudsten een klein gedeelte van het geld dat ze verdienden zelf mochten houden, kochten ze af en toe stiekem leuke kleertjes voor haar. Als ze dan met haar gingen wandelen en ze wisten zeker dat ze uit het zicht waren, werden de nieuwe witte sokjes, de lichtkleurige gypjes en de oh zo schattige kindermutsjes bij de kleine Guurtje aangetrokken. Ze wilden kunnen pronken met hun babyzusje.

Opa was vaak kwaad op de 'nieuwe' kinderen en zei dan tegen opoe: "Die kinderen van jou, die deugen niet! Ze zijn te 'hups'!" Zo dacht hij er misschien wel over, maar in werkelijkheid viel dat wel mee. Uiteindelijk zijn er van dit samengestelde gezin met vijftien kinderen drie het klooster ingegaan. Twee van de halfzussen en ook een zus van onze moeder. Het was een vroom gezin en zo ging dat dan vroeger ...